

**КОМІТЕТ ПАРТІЇ «НАРОДНОЇ СВОБОДИ»
В ОДЕСІ. ЖОВТЕНЬ 1905 — КВІТЕНЬ 1906 рр.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ОДЕССКИЙ ЛИСТОК»)**

За матеріалами газети було розглянуто виникнення та діяльність комітету партії конституційних демократів в місті Одеса, соціальний та професійний склад.

Ключові слова: партія, кадет, вибори, Дума.

Серед джерел, що мають наукове значення для вивчення діяльності людини, соціально-економічних, політичних й побутових умов її життя, особливу цінність представляють статті, замітки та інші матеріали в періодичній пресі.

Для висвітлення перебігу подій революції в період її вищого підйому, тобто восени-взимку 1905 р., та її спаду на місцях дослідники недостатньо використовували матеріали, які друкувались «по гарячих слідах» на сторінках газет та журналів, в нашому разі — одеських. Це визначило мету та завдання даної статті — розглянути повідомлення місцевої ліберально-демократичної газети «Одесский листок» про створення в Одесі комітету партії конституційних демократів, соціальний склад, чисельність та діяльність однієї з провідних центристських партій тогочасної Росії. Хронологічні рамки нашого дослідження — жовтень 1905 р. — квітень 1906 р.

Газетні публікації є своєрідним і багатоплановим джерелом. Для історика особливий інтерес представляє не тільки детальний опис того, що відбувалося, але й суб'єктивне трактування матеріалу авторами, їх інтерпретація, яка дозволяє простежити основні напрямки ідейної, суспільно-політичної думки, а також існуючу систему цінностей і моральних принципів досліджуваної особистості й епохи.

Особливе звучання набувають джерела, що відносяться до рубежу ХІХ–ХХ ст., коли все повсякденне життя відбивається в газетах [5, с. 138].

З цього приводу зокрема історик О. О. Корнілов писав про періодичну пресу як джерело, що «дуже вірно й досить повно»

відбиває провінційне й громадське життя [2, с. 6]. У роботах дослідників усе більш рішуче визнавалася її придатність як історичного джерела, що досить глибоко й повно відбивало особливості суспільного розвитку на місцях [2, с. 8].

Преса загалом є довгочасними виданнями періодичного характеру, функціями яких є організація (структурування) суспільної думки, здійснення ідеологічного впливу держави, інформаційне обслуговування економічної діяльності в сфері приватного підприємництва, встановлення зворотного зв'язку в системі керування [3, с. 451].

Про визнання суспільно-політичної ролі газет свідчить той факт, що кожна політична партія (а вони, крім РСДРП, проголошеної в 1898 р., стали виникати в Росії на початку ХХ ст.) видавала одну або кілька газет. Наприкінці ХІХ ст. Російська соціал-демократична робоча партія почала видавати нелегальну газету «Іскра». Протягом революції 1905 р. виникли легальні більшовицькі газети «Новая жизнь», «Волна», «Вперед» та ін. З 1912 р. виходила легальна газета «Правда». Меншовики видавали газети «Начало», «Народная дума», есери — «Дело народа», трудовики — «Крестьянская Россия». Але найбільший вплив мали періодичні видання буржуазних партій: кадети видавали газету «Речь», октябристи — «Голос Москвы». «Российский флаг» була чорносотенною газетою. Розгортався процес політичної диференціації періодичних видань суспільно-політичного характеру [3, с. 463]. Таким чином, на початку ХХ ст. остаточно визначилася основна функція газетної періодики — вираження суспільної думки й структурування суспільства.

Одеса як одне з найбільших торговельно-промислових міст імперії була одним з центрів виникнення філіалів багатьох політичних партій Росії. Не слід забувати, що першими партіями, як виникли в місті, були РСДРП, далі соціалісти-революціонери, а за ними з'явилися носії анархічних ідей. На початку ХХ століття поживавився ліберальний рух в Російській імперії. Це мало місце передусім у великих містах, до яких відносилася й Одеса. Слідом за партіями в містах виникали їх партійні видавництва або місцеві газети співробітничали з філіалами [4, с. 226]. Події першої російської революції в Одесі, зокрема восени 1905 р., знайшли певне відображення в пра-

цих дослідників [1, с. 281–285, 6, с. 82–117, 7, с. 60–84, 23, с. 225–242].

Однією з популярних газет в місті був «Одесский листок». З 1872 р. по 1880 р. вона виходила як «Одесский листок объявлений» (редактори-видавці А. Серебрянніков і В. Навроцький). Засновник газети В. В. Навроцький починав кар'єру складачем у друкарні, але накопивши необхідну суму грошей, у віці 21 року приступив до видання власної газети «Одесский листок объявлений» обсягом в один друкований аркуш. У 1880 р. газета збільшила обсяг і змінила назву.

Перше повідомлення в зазначеній газеті, що стосувалося діяльності кадетів, було надруковане 15 жовтня 1905 р. [8]. Публікація мала назву «Государственная Дума» та повідомляла, що «...12 жовтня в Санкт-Петербурзі пройшов установчий з'їзд Конституційно-демократичної партії... були присутні делегати з 12 губерній...» [8]. Автор повідомлення також відзначив, що за своєю програмою нова партія була схожа на провідні ліберальні партії Західної Європи, в першу чергу — Великої Британії. Таким чином, вже на третій день від початку роботи установчого з'їзду конституційно-демократичної партії вона стала відомою одеситам. Далі всі газетні повідомлення, вказані нами, будуть стосуватися тільки одеських кадетів.

Інше повідомлення було надруковане 16 листопада [9]. Редакція газети у статті під назвою «Организация студенчества» повідомляла, що в Імператорський Новоросійський університет були запрошені представники різних політичних партій міста для спілкування із студентами. На цій зустрічі першим з викладачів виступав професор-історик, представник партії кадетів Є. М. Щепкін. Він розповів, що до складу партії входили службовці, робітники, інтелігенція — письменники, поети, представники вільних професій. Крім цього, доповідач відзначив, що «...партія не нав'язує свою доктрину, а хоче сформулювати загальні народні вимоги та думку щодо політичного ладу країни...» [9]. Євген Миколайович відзначив, що партія має розбіжності щодо структури майбутнього російського парламенту, який за прикладом британського мав складатися з двох палат. Пропонувалося нижчу з них формувати «...на основі загального, прямого, рівного та таємного голосування» [9]. Студенти поцікавилися ставленням партії до жіночого питан-

ня. На що доповідач відповів: «...участь жінок у політичному житті країни небажана, але в умовах демократизації суспільства, де одним з головних принципів є загальне голосування, цим треба поступитися...» [9].

В статті від 6 грудня [10] повідомлялося, що 5 грудня 1905 року в приміщенні Одеських вищих жіночих курсів відбулися збори, головуєчим яких була член міської управи К. Скачкова. На ньому були присутні професори, лікарі, адвокати, журналісти, службовці міської управи, земці та ін. Головою було обрано професора Є. М. Щепкіна, віце-головами — професора М. М. Ланге та В. А. Косинського. Всього у перший день до одеського відділення партії було прийнято 50 чоловік. Троє вище означених професорів виступали з промовами. Були окреслені головні задачі та напрямки діяльності відділення партії: методи здійснення агітації, організації мітингів, проведення лекцій, створення свого офіційного друкованого органу.

У статті «Аграрный вопрос конституционно-демократическая партия» автор В. О. Косинський, член одеського комітету партії кадетів [11], писав, що «...та партія життєздатна, яка зможе виявити реальні народні нестатки та вказати шлях до їх вирішення. Треба розуміти, що руйнування старих законів суспільства і створення нових може привести до політичної загибелі партії, треба їх розуміти та будувати свою тактику та дії так, щоб цього не сталося...» [11]. Автор пропонує свої заходи, щодо вирішення аграрного питання: «ліквідація малоземелля мирним шляхом; ліквідація орендних відносин; передача цих земель селянам; експропріація, примусові викупи землі; удосконалення технічних засобів» [11]. В статті за 17 січня «В комитете конституционно-демократической партии» повідомляється, що 14 січня відбулося зібрання комітету партії, на якому були обрані нові члени: Б. Ф. Веріго, Л. Я. Рабінович, Ф. Г. Шульга. ЦК постановив, що надалі ЦК має поповнювати комітет з представників різних груп населення, але за умов, що на це будуть згодні 2/3 членів комітету [12]. У статті «К съезду конституционно-демократической партии (беседа с одесскими делегатами)» [13] члени одеського комітету О. С. Изгоев, К. М. Панкеев, О. І. Нікольський доповідали про II загальноімперський з'їзд, який проходив з 5 по 11 січня 1906 р.

За словами Панкеева, він залишився не зовсім задоволеним, «...хаотичність, люди з різних міст і регіонів, що сприяло повільної й мало продуктивній роботі» [13]. ЦК партії складався з професорів та інтелігенції, відкриття та проведення з'їзду було урочистим та академічним. Ізгоев вказував на те, що з'їзд мав бути всеоб'єднуючим, однак цього не сталося. Також Ізгоев вважав, що багато часу було витрачено на те, що кожен учасник з'їзду висловлював свою думку.

У неділю 22 січня почалися передвиборчі зібрання населення для роз'яснення виборчого закону від 11 грудня 1905 р. до Державної Думи повідомляється у статті «К виборам в Государственную Думу (общественные собрания)» [14]. Що збори відбувалися в приміщенні технічного товариства на Слободці — Романовці, головував д-р П. М. Діатроптов, секретар — О. П. Соколов. Представники комітетів партії, які існували в Одесі, виступали перед населенням. Слово від кадетів було надано професору Є. М. Щепкіну. Щепкін закликав прийняти участь у виборах, незважаючи на те, що за законом з 500 000 населення Одеси мало бути обрано 1 кандидата. Також Євген Миколайович закликав населення вивчати біографії кандидатів, щоб не пропустити аферистів, націоналістів, спекулянтів [14]. На зібранні в Міській аудиторії головував М. М. Ланге. За його словами, народне представництво — це єдиний шлях врятування країни від політичної кризи. Далі іншим членом партії кадетів Гутником були дані пояснення з деяких пунктів політичної частини програми партії конституційних демократів. Гутник наголошував на тому, що кадети прагнуть: «...оновити країну, знищити бюрократію, ввести конституційний устрій, парламент має направляти діяльність міністрів, на чолі держави без сумніву має бути монарх — його право на це ґрунтується на історичному минулому Росії. Невід'ємна частина вимог кадетів — всебічне голосування за загальне виборче право» [14]. Слід зауважити, що ми навели тільки два приклади публічних виступів одеських кадетів. В Одесі в кожному з восьми районів в публічних місцях проводилися такі виступи.

Повідомлення від 31 січня «Собрание конституционных демократов»: 28 січня в приміщенні жіночих педагогічних курсів відбулося зібрання членів конституційно-демократичної партії на чолі з Є. М. Щепкіним. Було більш 500 членів комітету.

Доповідалося про виконану роботу, шляхи покращення агітаційної роботи. К. М. Панкеев повідомив, що в редакції журналу «Південні записки» відкрито відділення одеського комітету, яке мало за мету проведення агітаційних зборів. Це відділення постачає тих, хто хоче займатися агітаційною діяльністю, спеціальною літературою [15].

«Московское совещание делегатов партии кадетов», повідомлення від 1 березня. Від одеського комітету був О. І. Нікольський, за його словами, обговорювалися виборча компанія та положення всіх місцевих комітетів. Делегати вказували на те, що члени комітетів кадетів переслідуються владою та правими партіями. Було постановлено про проведення III з'їзду партії перед відкриттям Думи [16].

В публікації «В комитете партии кадетов» зазначалося, що на даний момент комітет зайнятий складанням списків виборців від кадетів. Було повідомлено, що Українська демократично-радикальна партія запропонувала взаємопідтримку кандидатів при виборах в Думу, комітет прийняв цю пропозицію [17]. В середу 8 березня в газеті з'явилося повідомлення, що кадети запропонували виборцям 92-х кадетів — це переважно університетська професура та місцева інтелігенція [18].

В публікації «Среди конституционных демократов» це повідомлення представляє великий інтерес тому, що був присутній С. О. Муромцев та 500 членів комітету. Щепкін знов окреслив тактику партії, він визначив головні напрями та зробив висновок, що: «...через свою програму кадети мають змогу об'єднати навколо себе національні меншини в Державній Думі» [19]. Крім цього, комітет поставив перед собою завдання: «...увійти в співробітництво з політичними національними об'єднаннями — українців, поляків, євреїв» [19]. Було вирішено, що в кожному місті, де є комітет кадетів, він [комітет] повинен йти на співробітництво самостійно. Далі говорив Пергамент О. Я., він відповів на випадки правих та лівих партій, які звинувачували кадетів в опортунізмі та у безпринциповості. «Ми, — говорив Пергамент, — «безпринципові, тому що бажаємо йти в Думу, щоб боротися мирним шляхом за наші права, ми опортуністи, тому що бажаємо прийняти участь у виборах» [19]. Знов слово взяв Щепкін, який зазначив, що «праві партії звинувачують кадетів зі своєї дурості у

федералізмі, а кадети бажають чи допускають автономію, але культурно-освітянську» [19].

29 березня 1906 року одесити прочитали в газеті наступну новину: «Велика перемога прихильників конституційно — демократичної партії в Санкт-Петербурзі й Москві...», як відмічає «Одесский листок», ця новина створила на місцеве суспільство «пригожий ефект». На жаль, з газет неможливо повністю побудувати картину професійного, а разом з тим соціального складу одеського комітету. Але остаточно встановлено, що 500 чоловік входило до складу комітету згідно інформації, яку надала преса щодо професій виборців від кадетів, дані наступні: професорів — 8, товаришів судді — 1, присяжних повірених — 6, гласних думи — 4, купців 1-ї гільдії — 1, домовласників — 1, робітників — 2, інженерів — 5, докторів — 17 [20]. За вищенаведеними даними ми бачимо, що за професійним розшаруванням одеський комітет складався переважно з міської інтелігенції, за становим походженням це, переважно, міщани, дворяни. Ці дані знов підтверджують, що кадети, як на місцевому рівні, так й в масштабах країни, склалися переважно з представників інтелігенції, а вже потім буржуазії та поміщиків.

Не будемо забувати, що з 20 лютого 1906 р. в країні почалися перші вибори до I Державної Думи. Одеса мала право делегувати одного депутата до Думи. Вже 6 квітня 1906 р. було відомо, що від Одеси є два непереможних кандидати — Є. М. Щепкін, О. Я. Пергамент [21]. Треба відмітити, що вибори до Думи в Одесі склалися для кадетів найкращим чином: «незважаючи на те, що проти кадетів був блок із правих партій, програма й тактика кадетів як найкраще підходила до тогочасних історичних подій й надала їй перемогу», зазначалось в статті «К виборам в Государственную Думу» [21]. До цього питання «Багато реклами, оголошень, агітаційних листків — за те, щоб населення голосувало за партію «Народної волі»» [22], в наступній статті: «Виборці здебільшого запасалися бюлетенями з іменами кандидатів від партії кадетів...» [22]. На черговому зібранні одеського комітету голосами 20 «за» й 5 «проти» Є. М. Щепкін був обраний депутатом в Думу. Доречно сказати, що виборці більшістю своїх голосів підтвердили кандидатуру Щепкіна.

Отже з газетних статей ми бачимо, що одеський комітет партії «Народної свободи» був створений людьми, яких доречно назвати «людьми справи». Комітет намагався представляти у своєму складі всі прошарки населення. Не звертаючи уваги на те, що праві партії підтримувалися владою, кадети проводили гнучку агітаційну роботу в місті та консолідуючу в комітеті, один чи два рази на тиждень проводилися зібрання комітету. Комітет мав постійний зв'язок з центром і регулярно ознайомлював всіх членів із партійними установками. Не можна сказати, що кадети мали скрізь такі організаційні комітети, але вони були, і прикладом є одеський комітет. Саме такі комітети дали змогу кадетам перемогти на виборах, і саме вони слугували головним базисом партії в найбільших містах країни. Це дає підстави стверджувати, що кадети, прямуючи до Думи, мали об'єктивну уяву про ситуацію в країні

Джерела та література

1. Герлігі Патриція. Одеса. Історія міста, 1794–1914. — К., 1999. — С. 281–285.
2. Гребцова И. С. Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (Вторая треть XIX в.). — Одесса: Астропринт, 2002. — 406 с.
3. Данилевский И. Н. Источниковедение: Теория. История. Метод. — М.: РГГУ, 2000. — 701 с.
4. Історія Одеси. — Одеса: Друк, 2002. — С. 226.
5. Максименко И. В. Выборы Е. Н. Щепкина в I Государственную Думу (По материалам периодической печати) // Записки исторического факультета. — 1998. — Вып. 7. — С. 138–146.
6. Малахов В. П., Степаненко Б. А. Одесса, 1900–1920 / Люди... События..., Факты. — Одесса, 2004. — С. 82–117.
7. Очерки истории Одесской областной партийной организации. — Одесса, 1981. — С. 60–84.
8. Одесский листок. — 1905, 15 октября.
9. Там само. — 1905, 16 ноября.
10. Там само. — 1905, 6 декабря.
11. Там само. — 1906, 12 января.
12. Там само. — 1906, 17 января.
13. Там само. — 1906, 18 января.
14. Там само. — 1906, 24 января.
15. Там само. — 1906, 31 января.
16. Там само. — 1906, 1 марта.
17. Там само. — 1906, 2 марта.
18. Там само. — 1906, 8 марта.

19. Там само. — 1906, 14 марта.
20. Там само. — 1906, 6 апреля.
21. Там само. — 1906, 11 апреля.
22. Там само. — 1906, 9 апреля.
23. Самойлов Ф. О., Скрипник М. О., Яреценко О. Т. На початку XX століття // Історія Одеси. — Одеса, 2002. — С. 225–242.

S. V. Kovalchuk

COMMITTEE OF PARTY OF NATIONAL FREEDOM IN ODESSA. OCTOBER 1905 — APRIL 1906 (ON THE BASIS OF ODESSA NEWSPAPER «ODESSA LEAFLET»)

An origin and activity of committee of party of constitutional democrats in Odessa, social and professional structure, were considered on materials based on newspapers.

Key words: party, cadet, elections, Duma.

C. B. Ковальчук

КОМИТЕТ ПАРТИИ «НАРОДНОЙ СВОБОДЫ» В ОДЕССЕ. ОКТЯБРЬ 1905 — АПРЕЛЬ 1906 ГГ. (ПО МАТЕРИАЛАМ ГАЗЕТЫ «ОДЕССКИЙ ЛИСТОК»)

На материалах газеты было рассмотрено создание и деятельность комитета партии конституционных демократов в городе Одесса, социальный и профессиональный состав.

Ключевые слова: партия, кадеты, Дума.